

Utdrag fra den franske menneskerettighetserklæring

Ideer til filosofiske samtaler: Øyvind Olsholt

Sist oppdatert: 15. november 2003

1

Menneskene fødes og forblir frie og like i rettigheter.

2

Målet for enhver politisk sammenslutning er å bevare menneskets naturlige og umistelige rettigheter. Disse rettighetene er frihet, eiendomsrett, sikkerhet mot og rett til motstand mot undertrykkelse.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Hva vil det si at en rettighet er «naturlig»? Vil det si at den opprinnelig stammer fra naturen? Men det finnes vel ikke rettigheter ute i naturen? Eller gjør det det? Hva er det omvendte av en naturlig rettighet: en «unaturlig» rettighet? en «kunstig» rettighet? en «menneskeskapt» rettighet?
2. I hvilke av disse tilfellene vil *du* si det er tale om undertrykkelse:
 - myndighetene forfølger, arresterer og tar livet av mennesker som tilhører en bestemt religion eller en bestemt rase
 - staten foretar vilkårlige arrestasjoner av folk som uttaler seg kritisk om myndighetene og deres politikk
 - den kristne staten nekter muslimene i landet å bygge så mange moskeer som de kunne tenke seg
 - foreldre slår barna sine av og til og blir straffet av staten for det
 - alle som bor i landet må betale 50% eller mer i skatt til staten
 - staten tillater at det til enhver tid finnes et visst antall narkomane og uteliggere i de store byene
 - bensinprisen settes til kr 50 pr. liter
 - staten aksepterer at det til enhver tid finnes arbeidsledige

Tror du datidens franske nasjonalforsamling ville vært enig med dagens mennesker i at det dreier seg om undertrykkelse i disse tilfellene? Isåfall hvilke tilfeller?

3

Opphavet til all suverenitet er etter sitt vesen hos folket.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Hva sies egentlig i denne setningen? Forsøk å reformulere setningen ved å bruke andre ord og begreper. Her er noen forslag til reformuleringer:

- befolkningen i et land er basis for all maktutøvelse
- statens myndighet legitimeres av folket
- makten begrunnes gjennom folket
- makten i et land er uinnskrenket bare forsåvidt makten bygger på folkets tillit

Hvor går forskjellen mellom reformulering og fortolkning? Er det noen av disse forslagene som er mer å forstå som fortolkninger enn reformuleringer?

4

Friheten består i å kunne gjøre alt som ikke skader andre; utøvelsen av hvert menneskes naturlige rettigheter har altså bare de grenser som sikrer andre medlemmer av samfunnet de samme rettigheter. Disse grenser kan bare bestemmes av loven.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Man skal altså ha frihet til å gjøre som man vil så lenge man ikke skader andre. Dette minner sterkt om Thorbjørn Egners berømte Kardemmeby-lov: «Du skal ikke plage andre og være grei og snill, og forøvrig kan du gjøre som du vil». Er dette en god regel for et komplekst, moderne samfunn som vårt? Er det en *tilstrekkelig* regel? Hva vil det si å «skade andre»? Skader du andre mennesker hvis du selger:

- narkotika til dem?
- alkohol og sigaretter?
- biler (som det er en viss fare for at man kolliderer med)?
- sjokolade som gjør folk overvektige?
- barneleker som er formet som dødelige våpen?

5

Loven har bare rett til å forby handlinger som er skadelige for samfunnet. Det som ikke er forbudt i loven, kan ikke bli hindret, og ingen kan tvinges til å gjøre det som loven ikke befaler.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Er det ikke litt rart at man bare forbyr handlinger som er skadelige for samfunnet? Men kanskje er det tenkt slik at alle handlinger som skader enkeltmenneskene også er skadelige for samfunnet? Se på de følgende eksemplene:
 - skade eller drepe et menneske
 - baktale en du ikke liker
 - mobbe noen for å hevde deg selv
 - legge skylden på andre for noe du har gjort

På hvilken måte kan disse handlingene skade, ikke bare enkeltmennesket, men også hele samfunnet?
2. Sett at det en dag ble mulig å spre HIV-smitte gjennom e-post. Og sett at det ennå ikke fantes noen lov som forbød dette. Betyr det da, ifølge paragraf 5, at ingen kan hindres i å spre smitten? Eller finnes det andre lover som kan ramme handlingen selv om de ikke beskriver den direkte?
3. Kanskje finnes det også en «uskreven lov» i menneskenes hjerter – en lov vi gjerne kaller for «samvittigheten» – som alltid vil gjøre opprør i dersom vi forsøker å skade andre? Eller er ikke samvittigheten helt til å stole på? Hvis den enkeltes samvittighet var til å stole på, hvorfor er da ikke alle mennesker snille mot hverandre?

6

Loven er uttrykk for folkeviljen. Alle borgere har rett til, personlig eller gjennom sine representanter, å være med på å utforme den. Den skal være den samme for alle, enten den verner eller straffer. Da alle borgere er like for loven, har de lik adgang til alle verdigheter, embeter og offentlige ombud etter sin dyktighet og uten annen forskjell enn forskjellen i deres dyder og talenter.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Her knesettes to svært viktige prinsipper: at *loven er et uttrykk for folkeviljen* og at det skal gjelde *likhet for loven*. Føler du selv at du er en del av folket? Hvis ja, føler du også at du er en del av folkeviljen? (Hva gjør oss forresten til en del av en folkevilje?) Hvis ja, føler du også at du har vært med på å frembringe de lovene vi har idag? Hvorfor, hvorfor ikke?
2. Hvorfor er det viktig å ha likhet for loven? Noen vil kanskje hevde at det er rett og rimelig at de som har bidratt mye til fellesskapet (og som derfor ofte har mye penger og eiendom) eller de som er dyktige til å snakke for seg, at disse får bedre beskyttelse og slipper med lettere straffer enn dem som ikke har hverken penger eller talenter. Har en slik tankegang noe for seg overhodet?

7

Ingen kan bli anklaget, fengslet eller holdt fast uten i de tilfeller som loven bestemmer, og i samsvar med de former som den har foreskrevet. De som tilskynder til, besørger, utfører eller lar utføre vilkårlige befalinger, skal straffes; men enhver borger som blir stevnet eller grepet i henhold til lov, skal øyeblikkelig lyde; han gjør seg skyldig ved å gjøre motstand.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Vilkårlig anklage, fengsling og fastholdelse – dette er former for frihetsberøvelse som det franske folk hadde smakt mye av i tiden før revolusjonen. Derfor var det nå viktig å få det slått fast en gang for alle at alle slike handlinger skal ha sin basis i lov.

Men ofte kan det være vanskelig å avgjøre om en anklage eller fengsling er vilkårlig eller ei. Som vi ser i media har politiet ofte ikke tilstrekkelig grunnlag når de pågriper folk som de mener har begått en forbrytelse. Men de arresterer vedkommende likevel. Bør da politiet straffes slik det står i paragraf 7? Eller bør politiet ha en såpass stor «tabbевote» nettopp for å unngå at mulige forbrytere går fri? Risikerer politiet på denne måten å bli en stat i staten (en myndighet som til en viss grad står hevet over de lovene som gjelder for alle andre)?

2. «Han gjør seg skyldig ved å gjøre motstand». Altså, hvis politiet vil pågripe deg for noe du vet at du ikke har gjort, så er du likevel (automatisk) å betrakte som skyldig dersom du skulle finne på å gjøre motstand under pågripelsen. Er ikke dette å stille ganske (urimelig) strenge krav til lydighet overfor staten? Fordrer det ikke også en absolutt tillit til statens tjenestemenn, en tillit til at de alltid har funnet frem til de rette lovene og har anvendt og tolket dem på beste måte? Eller er dette et godt prinsipp?

8

Loven skal bare fastsette straffer som er strengt og øyensynlig nødvendige, og ingen kan bli straffet uten ifølge en lov som er vedtatt og kunngjort før forbrytelsen og lovlig anvendt.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Hva er en «nødvendig» straff? Nødvendig for at forbryteren ikke skal gjenta forbrytelsen? Nødvendig for at forbryteren aldri mer skal være istand til å gjenta forbrytelsen? Nødvendig for at publikum skal føle at rettferdighet er skjedd fyllest? Nødvendig for å beskytte mulige nye ofre?

9

Det forutsettes at en mann er uskyldig inntil han er kjent skyldig. Hvis det er absolutt nødvendig å fengse noen, skal derfor enhver strenghet som ikke er nødvendig for å sikre seg hans person, være strengt forbudt i loven.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Man er uskyldig inntil man er dømt skyldig. Dette prinsippet kommer imidlertid i konflikt med prinsippet som ble nedfelt i paragraf 7: man gjør seg skyldig ved å motsette seg arrestasjon. Bør ett av disse prinsippene ha forrang fremfor det andre synes du? Hvorfor? Eller er det en måte å få prinsippene til å harmonere slik at de ikke lenger motsier hverandre?

10

Ingen skal forfølges for sine meninger, selv religiøse, med mindre de gir dem til kjenne på en måte som forstyrrer den offentlige orden som loven fastsetter.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Du kan mene hva du vil, og også kunngjøre dine meninger i offentligheten, så lenge du ikke forstyrrer «den offentlige orden». Men hva er egentlig denne «offentlige orden»? Blir det mer offentlig orden jo renere fortæuene er, jo mer ordentlige klær folk har på seg, jo mer dannet de snakker til hverandre, jo færre serveringssteder vi tillater, jo mer respekt ungdom viser for voksne, jo færre feilparkerte sykler og biler vi tillater?

Kan det til slutt bli så mye «offentlig orden» at det blir utrivelig å leve i samfunnet? På den annen side: kan det bli så *lite* «offentlig orden» at det også av denne grunn blir utrivelig i samfunnet? Hvor går grensen? Hva er «passe» orden?

11

En av menneskets dyrebareste rettigheter er fritt å kunne meddele andre sine tanker og meninger; enhver borger kan derfor tale, skrive og trykke fritt, med det forbehold at han skal svare for misbruk av denne friheten i de tilfeller som loven fastsetter.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Hvorfor er det egentlig så viktig å kunne ytre seg fritt? Har ikke alle mennesker i utgangspunktet en tankefrihet som intet lovverk kan ta fra dem? Hvorfor ønsker alle seg ytringsfrihet når alle allerede har sin tankefrihet? Filosofen Søren Kierkegaard (1813-1855) påpeker nettopp dette: «Menneskene ere dog urimelige. De bruge aldrig de Friheder, de har, men fordre dem, de ikke har; de har Tænkefrihed, de fordre Ytringsfrihed.» (Enten-Eller, første halvbind, Diapsalmata nr. 4).

12

Sikkerheten for menneske- og borgerrettighetene krever en offentlig myndighet; denne myndighet er innsatt til fordel for alle, og ikke til særlig nytte for dem som den er betrodd til.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Her handler det om å unngå misbruk av sin stilling: selv om man har fått en betrodd stilling i staten, skal man ikke bruke denne stillingen til å skaffe fordeler for seg selv og sine egne.

Men er det ikke ofte slik at den som jobber i en bedrift alltid har fordeler som andre ikke har? De som jobber i sjokoladefabrikk får f.eks. masse sjokolade med seg hjem helt gratis, og de som jobber i bilbutikk får tilbud og rabatter som butikkens kunder bare kan drømme om. Er det kanskje forskjell på det å være statsansatt og det å jobbe i næringslivet? Stilles det høyere krav til en statsansatt? Bør det stilles høyere krav til en statsansatt? Eller bør de samme krav stilles til alle?

13

For å opprettholde den offentlige myndighet og dekke utgifter til administrasjon er en alminnelig skatt uunngåelig; den skal fordeles likelig på alle borgere i forhold til deres evne.

14

Alle borgere har rett til, selv eller ved sine representanter, å dømme om den offentlige skatt er nødvendig, til fritt å godta den, å følge bruken av den, og å bestemme dens beløp, utligning, oppkreving og varighet.

15

Samfunnet har rett til å kreve enhver offentlig embetsmann til regnskap for hans embetsvirksomhet.

16

Et samfunn hvor rettighetene ikke er sikret, eller makten ikke er delt mellom bestemte myndigheter, har ingen forfatning.

Ideer til filosofiske samtaler

1. I Norge – som i de fleste andre vestlige land idag – deler vi statsmakten mellom *lovgivende* (Storting), *utøvende* (regjering) og *dømmende* makt (domstolene). Kunne vi tenke oss et slikt maktfordelingsprinsipp overført til individnivå? La oss tenke oss at *fornuften* er den lovgivende makten i individet, *viljen* eller *handlingen* er den utøvende makten, og *samvittigheten* er den dømmende makten. Er det en god idé å leve slik at disse tre «maktene» alltid holder hverandre i sjakk, altså slik at vi aldri gjør noe (handling) som vi ikke først har tenkt grundig igjennom (fornuft) og som samtidig føles riktig og rettferdig (samvittighet)? På den annen side: kommer ikke dette fort i konflikt med et ønske om å handle spontant, å ta ting som det kommer og «å leve i nuet»? Spørsmålet blir da hva som er viktigst: å leve i henhold til en «personlig maktbalanse» eller å være impulsiv og spontan? Må mennesket kanskje klare begge deler på en gang? Er det viktig for en stat å kunne være spontan av og til også, eller må det her aldri forekomme «slinger i valsen»?

17

Da eiendom er en ukrenkelig og hellig rett, kan en ikke ta den fra noen med mindre tvingende offentlige grunner, fastslått på lovlig måte, klart krever det, og på betingelse av at han får rettferdig vederlag, fastsatt på forhånd.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Eiendom er en hellig og ukrenkelig rettighet. Senere er det imidlertid mange mennesker (særlig kommunister) som har hevdet at «all eiendom er tyveri!» Hvilke grunner kommer dere på som kan støtte hvert av disse to motstridende standpunktene?
2. Hva menes med at en rettighet er «hellig»? Betyr det at vi ikke engang har lov til å diskutere den? Hva menes med at eiendom er «tyveri»? Er det tyveri å eie sine egne klær?
3. Prøv å tenke disse to standpunktene i sin ytterste konsekvens: hvordan ville samfunnet fungert dersom *absolutt alt* som finnes, altså også fuglene i skogen og luften som vi puster og stjernene på natthimmelen, var noens eiendom? Omvendt: hvordan ville samfunnet fungert dersom *absolutt ingenting*, dvs. selv ikke et par hansker eller en CD-plate, kunne være noens eiendom?

Ville verden vært et bedre sted dersom det ikke var lov til å eie noenting? Er det visse «ting» det umulig å ha som eiendom? Hva med kunnskap, tanker, ferdigheter, drømmer og ideer? Tror du de som forfattet menneskerettighetserklæringen hadde slike ting i tankene da de skrev at eiendom er en ukrenkelig og hellig rett?